

Đurđa Jureša-Persoglio

Centar za istraživanje migracija
i narodnosti, Zagreb

Primljeno: 18. 03. 1987.

ISTRAŽIVANJE O VRIJEDNOSNIM ORIJENTACIJAMA (VREDNOTAMA) SREDNJOŠKOLSKE OMLADINE- -POVRATNIKA U GRADU ZAGREBU

SAŽETAK

Na bazi hipoteze da su stavovi ispitanika asocirani u neke relativno samostalne strukture, izvršene su faktorske analize rezultata. Analizom rezultata potvrđena je hipoteza. Faktorskim analizama izlučeno je dvanaest faktora. U sklopu vrijednosnih orijentacija (vrednota) prema profesionalnom životu ekstrahirano je pet faktora: statusno-afirmativno-kompetitivna vrijednosna orijentacija, vrijednosna orijentacija kreativnosti, nekonformizma i samoaktualizacije, vrijednosna orijentacija reda i rada, hedonističko-materijalistička vrijednosna orijentacija i vrijednosna orijentacija rizičnosti i poštivnosti.

U okviru vrijednosne orijentacije prema oportunističkom i tradicionalizmu izlučen je jedan faktor: vrijednosna orijentacija oportunistička i konzervativizma.

U odnosu na vrijednosne orijentacije prema načinu provođenja slobodnog vremena ekstrahirano je četiri faktora: konzumirajuće-potrošačka vrijednosna orijentacija, vrijednosna orijentacija konzumirajuće-potrošačkih aktivnosti, vrijednosna orijentacija spontanosti i vrijednosna orijentacija organiziranih i spontanosti aktivnosti.

U sklopu vrijednosnih orijentacija prema funkcijama porodice, izlučena su dva faktora: vrijednosna orijentacija prema odgojno-obrazovnoj i zaštitnoj funkciji porodice i vrijednosna orijentacija prema reproduktivnoj funkciji porodice.

I CILJ, ZADACI I METODE ISTRAŽIVANJA

1. Cilj istraživanja

Budući da je u sadašnjem trenutku migracija društveni interes orijentiran i na povratak naših radnika s rada iz inozemstva, a u okviru toga posebice okrenut i drugoj generaciji te cijelom sklopu socioloških prostora koji su u toj populaciji jednim dijelom još neistraženi, smatrali smo društveno i znanstveno relevantnim izvršiti jedno sociološko istraživanje analitičko-deskriptivnog karaktera u sklopu kojeg bi se ispitivao onaj dio vrijednosnih orijentacija (vrednota) koje se odnose na tzv. vlastite vrijednosti.

2. Zadaci istraživanja

Zadaci koji proizlaze iz cilja istraživanja jesu:

- utvrditi vrijednosne orijentacije (vrednote) ispitanika u odnosu na:
- profesionalni život,

- oportunistički i tradicionalizam,
- način provođenja slobodnog vremena,
- funkcije porodice.

Profesionalni život — Bilo je potrebno utvrditi kako ispitanici vrednuju različite aspekte rada i to:

- opće zahtjeve rada (kreativan, opasan, naporan, odgovoran rad, osobni dohodak, školsku spremu, rad na otvorenom),
- funkcionalni aspekt rada (organizaciju rada, disciplinu, je li rad organizacijski, pod hijerarhijskim i determiniranim uvjetima ili u uvjetima dogovaranja i samostalnosti),
- međuljudske odnose (odnos rukovođenja i samoupravljanja, aspekt participacije u samoupravljanju),
- društvenu vrijednost rada (je li rad kojeg smatra poželjnim visoko društveno vrednovan, tj. odnosi li se na tzv. ugledno zanimanje).

Slobodno vrijeme — Primarno nas je zanimalo kako naši ispitanici vrednuju različite kategorije, odnosno oblike slobodnih aktivnosti, pa smo u tom smislu i ispitivali koje oblike slobodnog vremena ispitanici vrednuju kao poželjne. U utvrđivanju raznih oblika provođenja slobodnog vremena pošli smo od klasifikacije struktura aktivnosti u slobodnom vremenu koju je V. Jerbić primijenio u istraživanju u slobodnom vremenu djece i omladine (4).

Strukturu aktivnosti autor razlaže u nekoliko kategorija aktivnosti (slobodnog vremena) koje razlikuje i dijeli na:

- spontane aktivnosti,
- konzumirajuće ili potrošačke aktivnosti,
- organizirane aktivnosti.

U našem istraživanju odlučili smo ispitivati neke oblike aktivnosti unutar pojedinih kategorija.

U okviru kategorija *spontanih aktivnosti* ispitivalo se vrednovanje kao poželjnog oblika provođenja slobodnog vremena ovih aktivnosti:

- čitanja knjiga, novina i zabavnika,
- slušanja radija i gramofona,
- gledanja TV emisija,
- odlazaka u kino,
- prisustvovanja sportskim priredbama,
- posjećivanju muzeja, izložaba i galerija,
- gledanja kazališnih i drugih priredaba.

U okviru kategorije *organiziranih aktivnosti* ispitivalo se vrednovanje kao poželjnog oblika provođenja slobodnog vremena slijedećih aktivnosti:

- javnih zabava (ples, disko, fliper)
- organizirane stvaralačke aktivnosti i to:
 - društveno-zabavnih
 - sportskih
 - kulturno-umjetničkih
 - naučno-obrazovnih
 - političkih

(Nije se ispitivalo vrednovanje pojedinih podvrsta navedenih oblika, već oblik u totalu, s tim da su u upitniku dana objašnjenja podvrsta).

Oportunizam i tradicionalizam u ovom se istraživanju utvrđivao vrednovanjem:

- poslušnosti i poštovanja autoriteta,
- odnosa rukovođenja i izvršavanja odluka,
- najbolje da čovjek čuti i gleda svoj posao, čak i ako vidi nepravilnosti,
- ponašanja koja okolina očekuje od ispitanika,
- odnosa prema odlučivanju,
- narodnih poslovice: »Pleti kotac kao otac«.

Funkcija porodice — u okviru čega utvrđivalo se kako ispitanici vrednuju pojedine funkcije kao poželjne. U ovom istraživanju ispitivale su se vrijednosne orijentacije (vrednote) prema slijedećim funkcijama porodice:

- reproduktivnoj funkciji,
- emotivnoj funkciji,
- funkciji pružanja zaštite,
- odgojnoj i obrazovnoj funkciji,
- funkciji zabave i razonode.

Valja napomenuti da smo stavove (na osnovi kojih smo, obradom podataka, utvrđivali vrijednosne orijentacije — vrednote) prema profesionalnom životu, slobodnom vremenu, oportunizmu i tradicionalizmu te funkcijama porodice mjerili Likertovom skalom sa pet stupnjeva intenziteta.

3. Definicije pojmova, operacionalne definicije

a) Vrijednosna orijentacija (vrednote)

U opredjeljivanju za način kako operacionalizirati definiciju vrijednosne orijentacije, odnosno vrednote za potrebe ovog istraživanja, pošli smo od definicije Clyda Kluckhohna koji *vrijednosnu orijentaciju* definira kao: »uopće i organizirano shvaćanje koje utječe na ponašanje prema prirodi, prema odnosu čovjeka prema čovjeku, te poželjnom i nepoželjnom ukoliko se odnosi na ljudsku okolinu i međuljudske odnose«, a vrednotu kao: »Izraženo ili neizraženo shvaćanje (conception) nečega poželjnog, što je svojstveno pojedincu ili karakteristično za jednu grupu, što utječe na izbor prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije« (8).

Sukladno tome, u operacionalne svrhe ovog istraživanja *vlastite vrednote naših ispitanika definirali smo kao*: — *izraženo shvaćanje o poželjnom profesionalnom životu, slobodnog vremena i funkcijama porodice te poželjnosti oportunizma i tradicionalizma.*

b) Slobodno vrijeme

U operacionaliziranju definicije o vrednovanju poželjnog slobodnog vremena naših ispitanika primijenili smo definiciju slobodnog vremena koju je dao V. Jerbić (4:4) u spomenutom istraživanju, gdje autor slobodno vrijeme definira: »kao sekvencu životnog tijeka ili vremena, koja ostaje pojedincu na relativno samostalnom raspolaganju nakon zadovoljavanja primarnih prirodnih i fizioloških potreba, rada u kući i za kuću, te nastave i učenja za školu«.

c) Srednjoškolska omladina — povratnici

Da bismo поближе mogli označiti pojam srednjoškolske omladine-povratnika, potrebno je prije svega nešto reći o pojmu »druge generacije«. Županov

drugu generaciju opisuje kao prirodnu i kao društvenu kategoriju, gdje u okviru prve kategorije objašnjava da: »druga generacija obuhvaća svu djecu do 20 godina u zemljama imigracije, koje je bar jedan roditelj strani državljanin ili je stranog porijekla bez obzira na formalno državljanstvo. Ta je skupina djece zbog okolnosti vezanih uz strano porijeklo izvrnuta određenim rizicima: da će naslijediti nizak socioekonomski položaj roditelja, da će patiti od ozbiljnih smetnji u razvoju svog jezika i svog identiteta i da će se naći u lošijem položaju s obzirom na mogućnosti obrazovanja i zapošljavanja.« Kao socijalnu kategoriju Županov označava drugu generaciju kao »reproduciranje subproleterskog položaja prve generacije u novoj generaciji« (17). Sukladno ovakvu koncipiranju pojma druge generacije, mi smo u našem istraživanju srednješkolnu omladinu-povratnike definirali kao *onaj dio omladine koja pohađa srednje škole u Zagrebu, koji je dio djetinjstva ili cijelo djetinjstvo proveo u inozemstvu (čiji je bar jedan roditelj jugoslavenski državljanin ili jugoslavenskog porijekla), a u vrijeme anketiranja boravio je najmanje šest mjeseci u domovini, odnosno u Jugoslaviji.*

d) Profesija

U ovom istraživanju pod profesijom podrazumijevat ćemo: *»zanimanje koje netko obavlja kao struku, da bi vršio određenu društvenu funkciju, zadovoljavajući neke društvene potrebe i da bi kao naknadu za to dobivao sredstva potrebna za svoj život, tj. za zadovoljavanje osobnih potreba i potreba svoje obitelji«* (13).

e) Spontane aktivnosti — obuhvaćaju sve one načine provođenja slobodnog vremena koje nisu neposredno organizirale neke društvene institucije

Besciljne aktivnosti nisu usmjerene daljim i trajnim ciljevima, provode se spontano i neorganizirano. S obzirom na zajednički karakter besciljnosti u ovom istraživanju tretirat ćemo ove aktivnosti jedinstveno.

U besciljne aktivnosti svrstavamo: *promatranje* kao mentalnu aktivnost koja se javlja u pauzama odmora, kada se pažnja i svijest pojedinca vezuju uz neka aktualna zbivanja u neposrednoj okolici; *okupiranje sobom* koja je također mentalna aktivnost racionalnija od sanjarenja, vezana uz konkretnije probleme ličnosti, a javlja se u pauzama odmora i povlačenja iz aktivne participacije sa sredinom: to je okretanje pažnje prema sebi, osobnim problemima, brigama i teškoćama. *Sanjarenje* je također svojevrsna mentalna aktivnost koja se obično svrstava u oblik mentalne igre.

Razgovori i časakanja poseban su oblik neposrednoga ili posrednog verbalnog komuniciranja među pojedincima. Provodi se u različitim prostorima i socijalnim situacijama. To je izrazito socijalna aktivnost koja se posebno razvija u kasnom djetinjstvu. U slobodnom vremenu to su časovi provedeni u krugu obitelji ili vršnjaka i prijatelja, pri čemu se razmjenjuju misli, traže ili daju savjeti, rasterećuju brige.

Šetnje, izleti i putovanja široka su kategorija koja se proteže od besciljnih kretanja do svjesno poduzetih putovanja radi fizičkoga, emotivnog, estetskog ili intelektualnog zadovoljavanja.

Igra i spontana zabava obuhvaća samo spontane oblike igara, tj. one u koje mladi stupaju dobrovoljno, spontano, neorganizirano. Igra je aktivan, fizički i mentalni stvaralački oblik aktivnosti, bez ikakvih materijalnih interesa i koristi.

Igre na sreću zasnivaju se na pobjedi ili odluci koja ne ovisi o sposobnosti — vještini, snazi ili inteligenciji igrača, već »sudbini«, slučaju.

Takmičarske igre jesu igre u kojima se sukobljavaju dva ili više aktera, a ishod ovisi o sposobnosti pojedinaca ili grupa.

Konstruktivne igre jesu one djelatnosti u kojima pojedinac ili grupa stvara iz sebe konkretne objekte i situacije uz pomoć određenih sredstava i materijala.

f) *Konzumirajuće ili potrošačke aktivnosti* — su one kojima se posvećuje pojedinac a čije sadržaje mu priprema i nudi na korištenje drugi. U ovom istraživanju ispitivat će se konzumirajuće aktivnosti, kako su navedene u zadacima istraživanja.

g) *Organizirane aktivnosti*

Pod organiziranim aktivnostima u ovom istraživanju podrazumijevat ćemo *one oblike zabave i djelatnosti koje organiziraju pojedinci, ustanove ili djelatnosti u kojima mladi sudjeluju kao članovi neke organizacije*. U našem istraživanju to će biti razni oblici organizirane zabave i društvene aktivnosti, kako je navedeno u zadacima istraživanja.

Razne oblike slobodnih aktivnosti preuzeli smo iz spomenutog istraživanja V. Jerbića.

4. Varijable i radna hipoteza

a) *Varijable*

Kao manifestne varijable u ovom istraživanju uzeti su stavovi (mišljenja, uvjerenja prema — profesionalnom životu, načinu provođenja slobodnog vremena, oportunističkom i tradicionalizmu, te prema funkcijama porodice.

b) *Radna hipoteza*

Na osnovi dosadašnjih istraživanja a i teoretske literature koja se bavi ovom problematikom, možemo kao hipotezu postaviti:

— da postoje relativno samostalne latentne strukture u smislu vlastitih vrijednosnih orijentacija (vrednota) na osnovi ispitivanih manifestnih varijabli o poželjnim oblicima profesionalnog života, slobodnog vremena i funkcija porodice te u odnosu na oportunistički i tradicionalizam.

5. Opis uzorka, metoda prikupljanja i obrade podataka

Istraživanje je izvršeno na srednjoškolskoj omladini — povratnicima koje smo u ovom ispitivanju definirali kao onaj dio omladine koji pohađaju srednje škole u Zagrebu, koji je dio djetinjstva ili cijelo djetinjstvo proveo u inozemstvu (čiji je bar jedan roditelj jugoslavenski državljanin ili jugoslavenskog porijekla), a u vrijeme ispitivanja boravio je najmanje šest mjeseci u Jugoslaviji.

Podaci u ovom istraživanju prikupljeni su metodom ankete koju su ispitanici sami popunjavali i koja je bila anonimna. Anketirano je 787 (cca 74%)

ispitanika od 1.063 srednjoškolaca, koji su se sukladno našoj definiciji ispitanika deklarirali kao takvi.

Ispitivanje je provedeno u gotovo svim srednjim školama grada Zagreba, tj. u 23 škole, u četiri srednjoškolska obrazovna centra i to školske godine 1981/82, a u ostalim centrima šk. god. 1982/83.

U ovom istraživanju teško je ukratko opisati tip uzorka, no on ponajviše odgovara jednostavnom slučajnom uzorku, i to ponajprije zbog toga što je procedura izbora ispitanika osiguravala da svaka jedinica (deklarirani učenik — povratnik) iz okvira izbora ima jednaku vjerojatnost da bude izabrana u uzorak. Drugo što je potrebno reći o uzorku u ovom ispitivanju jest već prije spomenuti *okvir izbora*.

Planirajući ovo istraživanje nismo imali nikakvih službenih statističkih podataka o omladincima-povratnicima (a sukladno našoj definiciji istih), koji su u vrijeme anketiranja pohađali srednje škole u Zagrebu (što bi nam služilo kao okvir izbora), jer se takvi podaci o djeci koja su boravila u inozemstvu, a sada se nalaze u Jugoslaviji, nigdje ne vode. Trebalo je, dakle, da sami ustanovimo taj broj te smo od 23 srednje škole zatražili te podatke, koji se u biti zasnivaju na izjavi učenika je li tokom svog djetinjstva boravio u inozemstvu. Tako smo dobili brojku od 1.063 deklariranih učenika-povratnika. Svjesni smo da ovakvim prikupljanjem nismo obuhvatili sve učenike-povratnike, polaznike srednjih škola u Zagrebu.

Polazeći od te činjenice i od spoznaje da su učenici-povratnici raspršeni po raznim školama (centrima usmjerenog obrazovanja) grada Zagreba, odlučili smo se obuhvatiti što veći broj škola, a pri anketiranju u pojedinoj školi tražili smo da upitnik popune svi oni učenici koji su se u prvom navratu popisa učenika-povratnika deklarirali kao takvi. Anketu su u svakoj školi vodili educirani anketari Centra za istraživanje migracija. Upitnik je sadržavao pismenu uputu o svrsi i potrebi takva istraživanja, a prije samog anketiranja dano im je i usmeno obrazloženje i uputa. Anketirano je, kao što je već rečeno, 787 učenika-povratnika (vidi tablicu 1). Za uzorak možemo reći da je reprezentativan i po broju obuhvaćenih ispitanika (veličini uzorka), i po broju i raznovrsnosti obuhvaćenih školskih centara srednjega usmjerenog obrazovanja (adekvatnost uzorka).

Kao metode obrade podataka u ovom istraživanju primijenjene su faktor-ske analize¹ s ciljem da se utvrdi postoje li relativno samostalne strukture u

¹ »Jedno od temeljnih načela u znanstvenom istraživanju jest načelo o međusobnoj povezanosti pojava. Moglo bi se reći da je to jedan od temeljnih postulata znanstvenog istraživanja, koji zajedno s nekima drugima leži u osnovama svake znanstvene aktivnosti i preduvjet je znanstvenog rada uopće. Prema tom načelu, pojave koje su predmet istraživanja na području neke znanosti međusobno su povezane. Znanosti imaju, između ostalog, zadatak da utvrde što je moguće točnije i detaljnije takvu povezanost pojava na svom području istraživanja. Utvrđivanjem međusobne povezanosti pojava koje se proučavaju omogućeno je da se na osnovi jedne pojave predviđaju promjene i zbivanja u drugoj pojavi ili pojavama koje su s prvom povezane. Na taj način se ostvaruje jedan od ciljeva svakoga znanstvenog rada i svake znanosti, a to je predviđanje događaja i pojava koje će se zbiti na osnovi nekih poznatih indikatora ili podataka koji su nam dostupni.«

»Pojava u znanstvenom radu registriraju se, a promjene u tim pojavama se mjere. Registriranje i mjerenje pojava i promjena obavlja se na objektivni način i uz pomoć objektivnih instrumenata ili postupaka registriranja, odnosno mjerenja.

Podaci dobiveni mjerenjem promjena na pojavama koje se promatraju i proučavaju predstavljaju podatke koji se analiziraju i proučavaju. Ti podaci zovu se varijable. Varijable, prema tome, reflektiraju promjene u pojavama koje se proučavaju. Budući da su te promjene međusobno povezane, takva se povezanost mora reflektirati i na varijablama. Zbog toga će povezanost između varijabli imati primarno značenje u znanstvenom radu na određenom području.

smislu vlastitih vrijednosnih orijentacija (vrednota) na osnovi ispitivanih manifestnih varijabli o poželjnim oblicima profesionalnog života, slobodnog vremena i porodičnih funkcija, te prema oportunističkom i tradicionalizmu.

II ANALIZA REZULTATA

Uvodne pripomene

U tablici 1 dajemo pregled općih podataka o upisanim učenicima-povratnicima, anketiranim učenicima-povratnicima, a u komparaciji sa ukupno upisanim učenicima po pojedinim školskim centrima za školske godine kada je anketa izvršena. U vezi podataka u tablici 1 treba upozoriti da podaci ne daju potpuno realnu točnu sliku. Naime, za dva obrazovna centra: Obrazovni centar za kulturu i Pedagoški obrazovni centar, u gradskoj prosvjetnoj službi nismo bili u mogućnosti dobiti podatke za škole u kojima je anketa izvršena već za ukupno upisane učenike (kolona 1 i 2 tablice 1) na nivou cjelokupnih centara, a anketa je u Obrazovnom centru za kulturu provedena u OOUR-u za odgoj i obrazovanje u kulturi i u Školi za primijenjenu umjetnost (izostavljene su baletne i muzičke škole koje su tada pripadale tom centru), dok je u Pedagoškom obrazovnom centru provedena anketa samo u Školi odgajateljskog centra. Ponavljamo da podaci o ukupno upisanim učenicima (kolona 1 i 2 tablice 1), predstavljaju sve upisane učenike u *svim* smjerovima na *svim* lokacijama ta dva centra. Normalno je da nam je zbog toga taj broj umjetno povećan, i da se to odražava na nerealnost podataka u koloni 6 i 7, kako za ta dva centra, ali nažalost, i na nivou sveukupnosti.

Međusobna povezanost između varijabli izražava se nekim od brojnih indikatora stupnja takve povezanosti. Takvi indikatori zovu se koeficijenti korelacije ili koeficijenti asocijacije između varijabli.

Utvrđivanjem koeficijenata korelacije između promatranih varijabli utvrđujemo stupanj međusobne povezanosti između promatranih, registriranih i mjernih pojava. Zbog toga je utvrđivanje korelacije između varijabli vrlo važan postupak u znanstvenom radu. Bez obzira na to da li takav koeficijent (što je rjeđe) ukazuje na uzročno-posljedičnu povezanost ili nam ukazuje (što je češće) na korelativni odnos između promatranih pojava.

»Proučavanja korelativnih promjena ne vodi nas utvrđivanju uzročno posljedičnih odnosa ali nam ono omogućuje bolje razumijevanje događaja koje istražujemo i bolje predviđanje. Poznavajući ili mjereći neke promjene, mi na osnovi njih možemo predvidjeti promjene koje će se dogoditi u nekoj drugoj pojavi, koja je u korelativnoj vezi s promatranom. Prema tome, proučavanje korelativnih promjena i korelativne povezanosti ima jednako značenje kao i proučavanje uzročno-posljedičnih odnosa. Zapravo, u mnogim područjima i u znanostima, gdje je uzročno-posljedične odnose i veze teško otkrivati i proučavati, proučavanje korelativnih veza i odnosa ima primarno značenje i preduvjet je znanstvenog rada na tim područjima.

... »za upoznavanje i razumijevanje pojava koje su međusobno povezane potrebno je proučavati obrasce i stupnjeve povezanosti. To znači da moramo poznavati postupke koji će nam omogućiti da u međusobne zavisnosti i odnose između pojava prodremo dublje nego što se može na osnovi računanja korelacija. Takve postupke nam pruža faktorska analiza.

Faktorska analiza je skup matematičko-statističkih postupaka koji omogućuju da se u većem broju varijabli među kojima postoji povezanost, utvrdi manji broj temeljnih varijabli koje objašnjavaju takvu međusobnu povezanost. Te temeljne varijable zovu se faktori. Varijable koje promatramo zovemo u faktorskoj analizi manifestne varijable, a faktore, koje utvrđujemo u postupku faktorske analize međusobnih odnosa manifestnih varijabli zovemo latentne varijable. Prema tome, u faktorskoj analizi nam je cilj da umjesto velikog broja međusobno povezanih i zavisnih manifestnih varijabli koje su rezultirale iz nekog istraživanja utvrdimo manji broj međusobno nezavisnih latentnih varijabli koje mogu objasniti odnose manifestnih. Tako utvrđene faktore smatramo uzrocima ili izvorima kovarijacije između manifestnih varijabli. Iz ovog je jasno da faktori koji se utvrđuju u postupku faktorske analize imaju temeljno značenje u odnosu prema promatranim manifestnim varijablama. Na osnovi njih možemo protumačiti velik broj manifestnih oblika i pojava te njihovu međusobnu povezanost.

Dr. Ante, Fulgosi. Faktorska analiza (drugo, dopunjeno izdanje), Zagreb: Školska knjiga,

Tablica 1

Naziv škole — obrazovnog centra	Broj upisanih učenika		Broj upisanih učenika-povratnika		Anketirani učenici-povratnici				% anketiranih učenika-povratnika u odnosu na upisane učenike-povratnike	% anketiranih učenika-povratnika u odnosu na upisane učenike-povratnike 1982/1983.
	šk. god. 1981/82	Broj ukupno upisanih učenika šk. god. 1982/83.	šk. god. 1981/82	šk. god. 1982/83	broj anketir.	% od broja anketir.	broj anketir.	% od ukupnog broja anketir.		
1. Obrazovni centar »8. svibnja 1945.«	3.768	3.522	89	89	70	8,89	78,65	2,53	1,99	
2. Drvni obrazovni centar »J. Ribar«	669	648	15	15	12	1,52	80,00	2,31	1,85	
3. Kemijsko-tehnološki obrazovni centar	1.140	1.036	28	28	20	2,54	71,43	2,70	1,93	
4. Grafički obrazovni centar	842	830	4	4	4	0,51	100,00	0,48	0,48	
5. Centar odgoja i usmjerenog obrazovanja »R. Bošković«	1.687	1.733	62	62	45	5,72	72,58	3,58	2,60	
6. Poljoprivredni centar	1.470	1.464	35	35	28	3,56	80,00	2,39	1,91	
7. Obrazovni centar »N. Tesla«	3.328	3.172	100	100	76	9,66	76,00	3,15	2,40	
8. Obrazovni centar »R. Končar«	1.169	1.109	12	12	2	0,25	16,67	1,08	0,18	
9. Tehnički obrazovni centar »Prvomajska«	1.633	1.570	25	25	24	3,05	96,00	1,53	1,47	
10. Obrazovni centar za tekstil, kožu i obuću »D. Salaj«	1.143	1.295	32	32	20	2,54	62,50	2,80	1,75	
11. Građevinski obrazovni centar »Z. Brkić«	2.960	2.989	45	45	34	4,32	75,56	1,52	1,15	

	1	2	3	4	5	6	7	8			
12. Ekonomski centar »B. Kidrič«	2.522	2.579	40	39	4,96	97,50	1,55	1,51			
13. Željeznički obra- zovni centar	987	992	15	10	1,27	66,67	1,51	1,01			
14. Obrazovni centar za jezike	1.454	1.548	124	109	13,85	87,90	8,01	7,04			
15. Centar usmjerenog obrazovanja za upravu i pravosuđe	2.339	2.163	76	60	7,62	78,95	3,51	2,77			
16. Trgovinski obra- zovni centar	2.260	2.313	71	34	4,32	47,89	3,07	1,47			
17. Matematičko-infor- matski centar	1.684	1.811	65	31	3,94	47,69	3,59	1,71			
18. Obrazovni centar za kulturu	2.865	2.759	82	65	8,26	79,27	2,97	2,36			
19. PTT obrazovni centar	1.136	1.154	12	10	1,27	83,33	1,04	0,87			
20. Obrazovni centar za cestovni saobraćaj	699	764	30	19	2,41	63,33	3,93	2,49			
21. Zdravstveni obra- zovni centar	2.086	2.162	35	19	2,41	54,29	1,62	0,88			
22. Ugostiteljsko- hotelijski obra- zovni centar	1.674	1.711	43	37	4,70	86,05	2,51	2,16			
23. Pedagoški obrazovni centar »B. Ogrizo- vič«	2.199	2.237	23	19	2,41	82,61	1,05	0,86			
SVEUKUPNO	41.722	41.562	Uk. upisanih uč. povratnika šk. g. 1981/82, tj. 1982/83	Uk. anketiranih 1981/82, tj. 1982/83	broj 787	100,00	% u od- nosu na 1981/82	% u od- nosu na 1981/82	% u od- nosu na 1981/82	% u od- nosu na 1982/83	% u od- nosu na 1982/83
			1.063	787			74,04	2,55	1,89	2,56	1,89

Kada se kompariraju podaci upisanih učenika-povratnika, anketiranih učenika-povratnika sa ukupno upisanim učenicima (usporedba kolona 3 i 4 sa kolonom 1 i 2, što je dano u postocima u kolonama 6 i 7 tablice 1), na nivou sveukupnosti (a i na nivou pojedinih centara) mogu se uočiti dvije bitne pojave. Prvo, da su postoci konstantni za obje školske godine, što upućuje na zaključak da je broj upisanih povratnika u zagrebačke srednje škole podjednak u odnosu na ukupno upisane učenike, i drugo, da je taj postotak izrazito malen, što jednim dijelom može upućivati na njegovu nerealnost, jer je, kako smo već spomenuli, očito da u popisu učenika-povratnika nisu svi omladinci koji su bili u inozemstvu tokom djetinjstva i koji su to izjavili a koji su šk. god. 1981/82, odnosno 1982/83. polazili srednje škole u Zagrebu, pa tako i nisu ušli u popis učenika-povratnika.

Naime, ipak postoje određene procjene o broju povratnika i njihovih obitelji koji borave u Zagrebu, i na osnovi toga broja teško je zaključiti da u 23 srednješkolska centra u gradu Zagrebu ima samo 1.063 učenika-povratnika. Vrlo je teško reći zašto nismo mogli doći do potpunijeg obuhvata u popisu tih učenika. Može se samo pretpostavljati koji je motiv te omladine da uskrate izjavu o svom boravku u inozemstvu tokom djetinjstva.

Na kraju valja napomenuti da su godine anketiranja s broječanim podacima iz kolone 1, odnosno 2, poslužile kao baza za dobivanje podataka u kolonama 6, odnosno 7.

VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE (VREDNOTE) PREMA

1. profesionalnom životu,
2. oportunističkom i tradicionalizmu,
3. načinu provođenja slobodnog vremena,
4. funkcijama porodice.

Faktorske analize rezultata

U nastojanju da utvrdimo neke latentne varijable danog skupa manifestnih varijabli (u ovom slučaju stavova — mišljenja — uvjerenja prema: 1. profesionalnom životu; 2. oportunističkom i tradicionalizmu; 3. načinu provođenja slobodnog vremena; 4. funkcijama porodice), primijenili smo u ovom ispitivanju kao metodu obrade podataka — faktorsku analizu.

Budući da faktorska analiza podataka omogućuje da se veliki broj manifestnih varijabli svede na određeni manji broj faktora koji su dovoljni za tumačenje toga većeg broja manifestnih (varijabli) i njihovih interkorelacija, a kako je i jedan od esencijalnih ciljeva znanstvenog rada objašnjenje velikog broja pojava na temelju maloga (ili manjeg) broja (među inima) konstrukata, primjena dane metode činila nam se osobito podesnom u ovom istraživanju. Na taj način utvrđena je prisutnost određenih varijabli i njihovih struktura (međuzavisnih odnosa) iz skupa manifestnih varijabli — u našem slučaju, to su prikupljeni podaci:

1. za 19 stavova (mišljenja, uvjerenja) prema profesionalnom životu;
2. za 6 stavova (mišljenja, uvjerenja) prema oportunističkom i tradicionalizmu;

3. za 13 stavova (mišljenja, uvjerenja) prema načinu provođenja slobodnog vremena;
4. za 8 stavova (mišljenja, uvjerenja) prema funkcijama porodice.

Da bi se izvršile faktorske analize najprije su se interkorelirali svi odgovori, čime su se dobile matrice interkorelacija manifestnih varijabli, tj. stavova (mišljenja, uvjerenja). Ekstrakcije faktora rađene su pod kriterijem da je svojstvena vrijednost (eigenvalne) bila 1 i veća od 1, uz primjenu Hotellingova interaktivnog postupka uz varimax kriterij, pri čemu je:

— kod stavova (mišljenja, uvjerenja) prema profesionalnom životu ekstrahirano šest faktora, koji interpretiraju 56% varijabiliteta, totalne varijance, od kojih jedan nije interpretabilan, jer ga konstituiraju samo dvije varijable;

— kod stavova (mišljenja, uvjerenja) prema oportunističkom i tradicionalizmu ekstrahiran je jedan faktor, koji interpretira 37,1% varijabiliteta totalne varijance;

— kod stavova (mišljenja, uvjerenja) prema načinu provođenja slobodnog vremena ekstrahirano četiri faktora, koji interpretiraju 58,53% varijabiliteta totalne varijance;

— kod stavova prema funkcijama porodice ekstrahirano dva faktora koji interpretiraju 50,78% varijabiliteta totalne varijance.

Time su dobivene faktorske matrice — faktorski koeficijenti, koji nam pokazuju korelacije manifestnih varijabli s faktorima. Nakon toga izvršena je kosokutna rotacija faktorskih osi² na temelju jednostavne strukture (tj. da se

VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE (VREDNOTE) PREMA PROFESIONALNOM ŽIVOTU

Prije nego što interpretiramo rezultate dobivene faktorskom analizom, prikazat ćemo rotiranu faktorsku matricu za sve analizirane varijable, koja nam pokazuje korelaciju između manifestnih varijabli (stavova, mišljenja i uvjerenja) i faktora, pri čemu smo izostavili faktor koji nije interpretabilan, što je moguće više faktorskih koeficijenata svake varijable eliminira ili približi nuli, odnosno jedinici, pri čemu je primijenjen oblimin kriterij).

Na osnovi statistički značajne korelacije manifestnih varijabli i faktora, možemo govoriti o slijedećim izlučenim faktorima:

I faktor konstituiran je sa četiri varijable: značajnošću obavljanja posla u kojem se može stručno napredovati, značajnošću isticanja i priznanja radne sredine, značajnošću obavljanja zanimanja koje omogućava postizanje većeg ugleda, te značajnošću stjecanja fakultetske naobrazbe. Navedene varijable, međutim, ne određuju u jednakoj mjeri ovaj faktor, što se vidi iz brojčane veličine koeficijenata korelacije; kod varijable 7 taj koeficijent iznosi .7413, kod varijable 6 koeficijent je korelacije .6927, kod varijable 5 on je .6591, a kod varijable 8 koeficijent je korelacije .5769. To znači da tim numeričkim redoslijedom spomenute manifestne varijable konstituiraju I faktor.

Budući da ove značajnosti pokazuju težnju ispitanika za postizanjem društvenog statusa, za isticanjem i natjecanjem (što je dobrim dijelom implicirano

² Kosokutne solucije polaze od pretpostavke da među faktorima postoje korelacije (za razliku od ortogonalnih rotacija).

Tabelarni pregled rotirane faktorske matrice za sve analizirane varijable — korelacija varijabli s kosim dimenzijama

(ispuštene su vrijednosti manje od 0,40)

	F a k t o r i				
	I	II	III	IV	V
Stavovi (mišljenja, uvjerenja) prema profesionalnom životu					
1. Značajnost obavljanja posla sa dobrom zaradom	—	—	—	.6893	—
2. Značajnost stjecanja zanimanja kojim se omogućava rad u povoljnim uvjetima	—	—	—	.6820	—
3. Značajnost obavljanja rada u uvjetima koji omogućavaju ostvarivanje ispitaničkovih sposobnosti te obavljanja poslova koji ga zanimaju	—	.6533	—	—	—
4. Značajnost obavljanja posla koji je siguran, gdje ne prijete otpuštanje	—	—	—	.6915	—
5. Značajnost obavljanja posla u kojem se može stručno napredovati	.6591	—	—	—	—
6. Značajnost isticanja i priznanja radne sredine	.6927	—	—	—	—
7. Značajnost bavljenja zanimanjem koje omogućava postizanje većeg ugleda	.7413	—	—	—	—
8. Značajnost sticanja fakultetske naobrazbe	.5769	—	—	—	—
9. Spremnost da radi posao koji je opasan	—	—	—	—	.7946
10. Spremnost za izvršavanje nesamostalnog rada bez poslovnog dogovaranja a rad je izvršavanje naredbi rukovodioca	—	—	—	—	—
11. Spremnost za izvršavanje težeg fizičkog rada ili rada na otvorenom prostoru	—	—5250	—	—	—
12. Značajnost obavljanja samostalnog i kreativnog rada	—	—	—	—	7720
13. Spremnost da radi u uvjetima formalne discipline (poslušnost i vremen-ski točno prisustvovanje »na radnom mjestu«, prema propisima)	—	.6882	—	—	—
14. Spremnost da radi u uvjetima stvarne radne discipline (točno i kvali-tetno obavljanje radnih zadataka)	—	—	.8045	—	—
15. Spremnost za obavljanje rada, gdje dolazi do izražaja osobna odgovor-nost	—	—	.8049	—	—
16. Značajnost obavljanja rada u takvoj sredini gdje se mogu bez straha iznositi osobna mišljenja, stavovi i uvjerenja	—	—	.4597	—	.4170
17. Značajnost obavljanja rada u sredini u kojoj vlada atmosfera uzajam-nog potpomaganja i drugarstva	—	.6878	—	—	—
18. Uvjerjenje da će kao budući samoupravljajući moći samostalno odlučivati u svojoj radnoj sredini (bez bojazni od posljedica)	—	.5906	—	—	—
19. Slaganje s tvrdnjom da za učestvovanje u samoupravljanju neće imati interesa	—	—	—	—	—

u značajnosti stručnog napredovanja, jer je u današnjim uvjetima vrlo teško stručno napredovati bez elemenata kompeticije), mislimo da je opravdano ovaj faktor nazvati: STATUSNO-AFIRMATIVNO-KOMPETITIVNA VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA). Varijable nisu statistički značajno korelirane s ostalim faktorima.

II faktor konstituira pet varijabli: značajnost obavljanja rada u uvjetima koji omogućavaju ostvarivanje ispitanikovih sposobnosti te obavljanje poslova koji ga zanimaju, spremnost za izvršavanje nesamostalnog rada bez poslovnog dogovaranja a rad je izvršavanje naredbi rukovodioca — negativna konstituiranost što zapravo znači nespripremanost ispitanika da rade pod takvim uvjetima, značajnost obavljanja samostalnoga i kreativnog rada, značajnost obavljanja rada u takvoj sredini gdje se mogu bez straha iznositi osobna mišljenja, stavovi i uvjerenja, te značajnost obavljanja rada u sredini u kojoj vlada atmosfera uzajamnog potpomaganja i drugarstva. Varijable nisu statistički značajno korelirane s ostalim faktorima. Koeficijent korelacije varijable 12 najintenzivnije konstituira ovaj faktor iza koje slijedi varijabla 16, te varijable 3 i 17, a varijabla 10 ukazuje na negativnu konstituiranost. Faktor je konstituiran najvećim brojem varijabli. Ovaj faktor nazvali smo VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) KREATIVNOSTI, NONKONFORMIZMA I SAMOAKTUALIZACIJE.

III faktor konstituira tri varijable: spremnost da se radi o uvjetima formalne discipline (poslušnost i vremenski točno prisustvovanje »na radnom mjestu«, prema propisima), spremnost da se radi u uvjetima stvarne radne discipline (točno i kvalitetno obavljanje radnih zadataka), te spremnost za obavljanje rada, gdje dolazi do izražaja osobna odgovornost. Varijable 14 i 13 u daleko većoj mjeri konstituira ovaj faktor nego varijabla 15. Budući da varijable koje određuju ovaj faktor predstavljaju težnje ispitanika da svoju profesiju obavljaju u uvjetima discipline i rada taj faktor nazvali smo: VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) REDA I RADA.

Prve dvije varijable (koje konstituira ovaj faktor) nisu statistički značajno korelirane s ostalim faktorima, a treća je povezana sa V faktorom. Vrlo kratko interpretirajući ovaj faktor ne možemo ne ustanoviti da nije bilo (niti ima) takav društveno-ekonomskog i političkog ustrojstva koji ne bi proklamirao sintagmu *ordine et labore*. Procesom socijalizacije i indoktrinacije očito je utkana u vrednote naših ispitanika, pa je i eksplicirana kao takva.

IV faktor konstituiran je trima varijablama: značajnošću obavljanja posla s dobrom zaradom, značajnošću stjecanja zanimanja kojim se omogućuje rad u povoljnim uvjetima te značajnošću obavljanja posla koji je siguran, gdje ne prijeti otpuštanje. Varijabla 4 najviše određuje ovaj faktor, slijedi varijabla 1 te varijabla 2. Kako varijable ekspliciraju orijentaciju prema sigurnom »uhljebljenju«, raznim povoljnim uvjetima rada te prema materijalnim dobitima, ovaj faktor nazvali smo HEDONISTIČKO-MATERIJALISTIČKA VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA). Varijable nisu statistički značajno korelirane s ostalim faktorima.

V faktor: konstituiran je sa tri varijable: spremnošću da se radi posao koji je opasan, spremnošću za izvršavanje težeg fizičkog rada ili rada na otvorenom prostoru, te spremnošću za obavljanje rada gdje dolazi do izražaja osobna odgovornost. Varijabla 9 u najvećoj mjeri određuje ovaj faktor, slijedi

varijabla 11, a u daleko manjoj mjeri varijabla 15. Budući da ove varijable ukazuju na spremnost naših ispitanika da se suoče s opasnošću (izvjesna doza avanturizma) »na radnom mjestu«, a prihvaćaju i fizički napor, ovaj faktor nazvali smo: VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) RIZIČNOSTI I POŽRTVOVNOSTI. Prve dvije varijable nisu statički značajno korelirane s ostalim faktorima, a treća je povezana sa III faktorom.

Varijabla spremnost za obavljanje rada, gdje dolazi do izražaja osobna odgovornost povezana je s faktorom III i V. Ostale varijable nisu povezane među faktorima. I na kraju rezimirajmo ukratko. Dobivena faktorska slika omogućila nam je da izložimo slijedeće vrijednosne orijentacije (vrednote) relevantne za profesionalni život ispitanika.

I faktor: STATUSNO-AFIRMATIVNO-KOMPETITIVNA VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA)

II faktor: VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) KREATIVNOSTI NENKONFORMIZMA I SAMOAKTUALIZACIJE

III faktor: VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) REDA I RADA

IV faktor: HEDONISTIČKO-MATERIJALISTIČKA VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA)

V faktor: VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) RIZIČNOSTI I POŽRTVOVNOSTI

VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) PREMA OPORTUNIZMU I TRADICIONALIZMU

Da bismo interpretirali rezultate dobivene faktorskom analizom, prikazat ćemo rotiranu faktorsku matricu za sve analizirane varijable, koja nam pokazuje korelaciju između manifestnih varijabli (stavova, mišljenja, uvjerenja) i faktora.

Tabelarni pregled rotirane faktorske matrice za sve analizirane varijable
— korelacija varijabli s kosim latentnim dimenzijama
(ispuštene su vrijednosti manje od 0,40)

Stavovi (mišljenja, uvjerenja) prema autoritetu, oportunističkom i tradicionalizmu	Faktor
	I
1. Poslušnost i poštovanje autoriteta najvažnije su osobine koje omladina treba naučiti	.4533
2. Više volim da drugi rukovode a ja da izvršavam odluke	.6803
3. Najbolje da čovjek štiti i gleda svoj posao, čak i ako vidi nepravilnosti	.6106
4. Uvijek se ponašam onako kako to okolina očekuje od mene	.6192
5. Uvijek nastojim prepustiti drugima da odlučuju	.6958
6. »Pleti kotac kao otac«	.5615

Ispitujući vrijednosne orijentacije (vrednote) ispitanika prema autoritetu, oportunističkom i tradicionalizmu, a na osnovi statistički značajne korelacije manifestnih varijabli i faktora, možemo govoriti o jednom izlučenom faktoru.

I faktor: Interesantno je za ovaj faktor da je konstituiran sa svih šest ispitivanih manifestnih varijabli: poslušnost i poštovanje autoriteta najvažnije su osobine koje omladina treba naučiti, »više volim da drugi rukovode a ja da izvršavam odluke«, »najbolje da čovjek šuti i gleda svoj posao, čak i ako vidi nepravilnosti«, »uvijek se ponašam kako to okolina očekuje od mene«, »uvijek nastojim prepustiti drugima da odlučuju«, te narodne poslovice »pleti kotac kao otac«. Koeficijent varijable 5 (svojom brojčanom veličinom), u najvećoj mjeri određuje ovaj faktor, slijede varijable 2, 4, 3, 6 i 1. Namjera nam je bila da ovako koncipiranim varijablama utvrdimo odnos ispitanika prema onim životnim situacijama kada se neminovno kristalizira, odnosno polarizira čovjekov stav;³ biti oportunist ili ne, biti konzervativac ili se boriti za nešto novo?

Očito je da su naši ispitanici prošli i još prolaze kroz takav proces socijalizacije i indoktrinacije da se pokazalo kako ovaj faktor možemo nazvati: **VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) OPORTUNIZMA I KONZERVATIVIZMA.**

Nije baš ohrabrujuće suočiti se sa činjenicom da naši ispitanici, *omladinske dobi*, oslikavaju stado poslušne jagnjadi a u sklopu pozitivnog vrednovanja oportunistima i konzervativizma. Utvrđivanjem vrednota u naših ispitanika mi ne možemo govoriti i o njihovu stvarnom ponašanju (i akcijama) u skladu s tim vrednotama. No one ipak upućuju na razmišljanje o mogućoj sukladnosti iskazanih vrednota i ponašanja. Naime, jednoga dana u skoroj budućnosti ispitivani srednjoškolci bit će radnici raznih zanimanja, sa raznim funkcijama u hijerarhiji rukovođenja, bit će samoupravljači (ako se ne vrate u inozemstvo), poneko od njih vjerojatno će biti i otac ili majka, suprug ili supruga. No s kakvim vrijednosnim normama će se »nositi« u tim ulogama ostaje za sada otvoreno pitanje.

S druge strane, nakon rata permanentno mijenjamo programe odgoja i obrazovanja, naše škole utvrđene su kao odgojno-obrazovne institucije. Istovremeno, neminovno se nameće jedno pitanje: A što radimo s djecom?

Ali primarna socijalizacija (u kojoj se među inim usvajaju i vrednote) zbiva se u porodici. Tu postavljam (vjerojatno blasfemičnu) hipotezu da su roditelji pod takvim pritiskom društvene okoline i društvene stvarnosti, te oni prvi socijaliziraju svoju djecu u duhu oportunistima.

Što se tiče vrednote konzervativizma, očito je naša porodica još uvijek dovoljno tradicionalna da joj nije potreban društveni pritisak, kako bi njegovala tu vrednotu.

VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE (VREDNOTE) PREMA NAČINU PROVOĐENJA SLOBODNOG VREMENA

Korelacija između manifestnih varijabli (stavovi, mišljenja, uvjerenja) i faktora prikazana je u slijedećoj tabeli.

³ Kao faktore koji djeluju na formiranje i razvoj stavova D. Krech i R. S. Crutchfield navode: a) kulturne činioce, b) roditeljske i grupne utjecaje, c) lične osobine (10).

— U okviru dinamičke teorije formiranja ličnosti, M. Zvonarević (16) govori o ulozi — nasljeđa — okoline — i samoaktivnosti pojedinca u njegovu razvoju;

— G. Allport navodi da nijedna druga psihička osobina nije sama toliko rezultat socijalnih utjecaja na pojedinca, a istovremeno nijedna druga osobina ljudi ne utječe na politička, kulturna i druga zbivanja u ljudskom društvu kao stavovi, op. cit.

— Opisujući komponente stavova D. Krech i R. S. Crutchfield (10) između ostalog navode i osjećajnu komponentu stava, te kažu da emotivni sadržaj daje stavovima uporan, podstrekački, motivativni karakter.

Tabelarni pregled rotirane faktorske matrice za sve analizirane varijable
 — korelacija varijabli s kosim latentnim dimenzijama
 (ispuštene su vrijednosti manje od 0,40)

Stavovi (mišljenja, uvjerenja) prema načinu provođenja slobodnog vremena	F a k t o r i			
	I	II	III	IV
1. Najpoželjniji je oblik provođenja slobodnog vremena u raznim besciljnim aktivnostima npr. u sanjarenju, razmišljanjima, promatranjima	—	—	.7785	—
2. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu razgovori i razna časkanja	—	—	.7220	—
3. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu razne šetnje, izleti i putovanja	—	—	.3929*	.5758
4. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu razne igre (igre na sreću kao loto, lutrija, kartanje, nagradne igre ili konstruktivne igre) i spontana zabava	—	—	—	.5417
5. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest čitanje knjiga, novina i zabavnika	.6236	.5203	—	—
6. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest slušanje radija i gramofona	.7636	—	—	—
7. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest gledanje TV emisija	.7833	—	—	—
8. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest odlazak u kino	.7786	—	—	—
9. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest promatranje sportskih priredbi	.6415	—	—	—
10. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu posjeti muzejima, izložbama i galerijama	—	.8599	—	—
11. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest gledanje kazališnih i drugih priredbi	—	.8546	—	—
12. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest otići na ples ili igrati flipper	—	-.4322	—	.5055
13. Najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest uključiti se u organizirane aktivnosti neke od sekcija (npr: društveno-zabavna, sportska, kulturno-umjetnička, radio-tehnička, naučno-obrazovna, politička ili neka druga)	—	—	—	.5823

* Izuzetno smo ostavili vrijednost nešto manju od 0,40 zbog važnosti njene interpretabilnosti.

Utvrđujući vrijednosne orijentacije (vrednote) respodenata prema načinu provođenja slobodnog vremena, a na osnovi statistički značajne korelacije manifestnih varijabli i faktora izlučena su četiri faktora.

I faktor: Konstituiran je sa pet varijabli (ujedno i najvećim brojem): najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest čitanje knjiga, novina i zabavnika; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest slušanje

radija i gramofona; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest gledanje TV emisija; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest odlazak u kino; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest promatranje sportskih priredbi. Koeficijent varijable 7 najintenzivnije konstituira ovaj faktor, slijede koeficijenti varijabli 8, 6, 9 i 5. Prva varijabla koja određuje ovaj faktor korelirana je i sa II faktorom. Budući je u svim varijablama eksplicirana težnja za konzumirajućim i potrošačkim načinom provođenja slobodnog vremena, ovaj faktor nazvali smo: **KONZUMIRAJUĆE-POTROŠAČKA VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA)**.

II faktor: Ovaj faktor konstituiran je sa četiri varijable; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest čitanje knjiga, novina i zabavnika; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu posjete muzejima, izložbama i galerijama; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest gledanje kazališnih i drugih priredbi, te najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest otići na ples ili igrati flipper — negativna konstituiranost, što zapravo znači da ispitanici ne smatraju poželjnim na ovakav način provoditi slobodno vrijeme. Prva varijabla ovog faktora povezana je sa I faktorom a četvrta sa IV faktorom.

Varijabla 10 u najvećoj (brojčanoj) mjeri određuje ovaj faktor, slijedi varijabla 11 te u daleko manjoj mjeri varijabla 5, a varijabla 12 pokazuje na negativnu konstituiranost.

Kako su u manifestnim varijablama koje konstituiraju ovaj faktor izražene težnje (kao kod I faktora) za provođenjem slobodnog vremena konzumiranjem i potrošnjom i ovaj faktor nazvali smo: **VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) KONZUMIRAJUĆE POTROŠAČKIH AKTIVNOSTI**: Mada smo I i II faktor jednako nazvali, valja činiti distinkciju između njih, respektirajući činjenicu da varijable koje ih konstituiraju spadaju u konzumirajuće aktivnosti. No komparacijom sadržaja varijabli koje određuju I, odnosno II faktor uočava se razlika koja je ponderirana negativnom konstituiranosti 12. varijable i II faktora, a upućuje (slobodnije interpretirajući) na zaključak da varijable koje određuju II faktor iskazuju težnju o poželjnosti provođenja slobodnog vremena na intelektualniji i duhovno bogatiji način.

III faktor: Konstituiraju ga tri varijable: najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest u raznim besciljnim aktivnostima npr. u sanjarenju, razmišljanjima, promatranjima; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu razgovori i razna ćaskanja; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena su razne šetnje, izleti i putovanja. Varijabla br. 1 najintenzivnije konstituira ovaj faktor, slijedi varijabla 2 te u daleko manjoj mjeri koeficijent varijable 3.

Budući da varijable koje određuju ovaj faktor sadrže u sebi težnju za spontanošću, nazvali smo ga: **VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) SPONTANOSTI**.

IV faktor: Konstituiran je sa četiri varijable: najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu razne igre (igre na sreću kao loto, lutrija, kartanje, nagradne igre ili konstruktivne igre) i spontana zabava; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest otići na ples ili igrati flipper, najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest — uključiti se u organizirane aktivnosti neke od sekcija (npr.: društveno-zabavna, sportska, kulturno-umjetnička, radio-tehnička, naučno-obrazovna, politička ili neka druga). Koeficijent varijable 13 u najvećoj (brojčanoj) mjeri određuje ovaj faktor, slijede koeficijenti korelacije varijabli br. 3, 4 i 12. Prva varijabla koja određuje ovaj faktor povezana je sa III faktorom, a treća sa II faktorom.

Kako ove varijable prvenstveno izražavaju stavove prema poželjnim načinima provođenja slobodnog vremena u okviru organiziranih i spontanih aktivnosti, ovaj faktor nazvali smo: **VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) ORGANIZIRANIH I SPONTANIH AKTIVNOSTI.**

Varijable: najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jesu razne šetnje, izleti i putovanja, povezana s faktorom III i IV; najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest čitanje knjiga, novina i zabavnika, povezana je s faktorom I i II; a najpoželjniji oblik provođenja slobodnog vremena jest otići na ples ili igrati flipper, povezana je s faktorom II (negativno) i IV.

Faktorska analiza koja je utvrđivala korelaciju stavova (mišljenja, uvjerenja) o poželjnim oblicima provođenja slobodnog vremena i faktora omogućuje nam da izlučimo slijedeće vrijednosne orijentacije; vrednote prema načinu provođenja slobodnog vremena;

I faktor: **KONZUMIRAJUĆE-POTROŠAČKA VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA)**

II faktor: **VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) KONZUMIRAJUĆE-POTROŠAČKIH AKTIVNOSTI**

III faktor: **VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) SPONTANOSTI**

IV faktor: **VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) ORGANIZIRANIH I SPONTANIH AKTIVNOSTI**

VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE (VREDNOTE) PREMA FUNKCIJAMA PORODICE

Prezentirana tabela koja nam pokazuje statistički značajnu korelaciju između manifestnih varijabli i faktora, omogućuje nam da izlučimo dva faktora.

Tabelarni pregled rotirane faktorske matrice za sve analizirane varijable
— korelacija varijabli s kosim latentnim dimenzijama
(ispuštene su vrijednosti manje od 0,40)

	Faktori	
	I	II
1. Porodicu treba osnovati da bi se mogla rađati djeca	—	.7686
2. Za pravilan razvoj djeteta, potrebno je da se ono rodi i živi u bračnoj zajednici	.6644	—
3. Nema nikakvog smisla sklapati brak, ako se nema namjere imati dijete (djecu)	—	.7960
4. Neke svoje emotivne potrebe čovjek može zadovoljiti samo u okviru porodice	.4312	.4930
5. Porodica ima presudnu ulogu u pružanju zaštite; npr. njegovanje i čuvanje djeteta, pomaganje, porodična solidarnost i podrška, zastupanje, izdržavanje i nasljeđivanje	.7259	—
6. Porodica ima presudnu ulogu u odgoju djece	.7660	—
7. Porodica ima presudnu ulogu u obrazovanju djece	.6747	.4689
8. Čovjek se može najbolje zabaviti i razonoditi u krugu svoje porodice	.4850	.5818

I faktor: konstituiran je sa šest slijedećih varijabli: za pravilan razvoj djeteta, potrebno je da se ono rodi i živi u bračnoj zajednici, neke svoje emo-

tivne potrebe čovjek može zadovoljiti samo u okviru porodice, porodica ima presudnu ulogu u pružanju raznih oblika zaštite: npr. njegovanje i čuvanje djeteta, pomaganje, porodična solidarnost i podrška, zastupanje, izdržavanje i nasljeđivanje, porodica ima presudnu ulogu u odgoju djece, porodica ima presudnu ulogu u obrazovanju djece, čovjek se može najbolje zabaviti i raznoditi u krugu svoje porodice. Koeficijent korelacije varijable 6 najintenzivnije određuje ovaj faktor, slijede koeficijenti korelacije varijabli 5, 7, 2, 8 i 4. četvrta, sedma i osma varijabla korelirane su sa II faktorom. Budući da navedene varijable primarno izražavaju težnju naših ispitanika da se u krugu porodice (kao osnovne primarne grupe ispuni odgojno-obrazovna i zaštitna funkcija, ovaj faktor nazvali smo: **VRLJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) PREMA ODGOJNO-OBRAZOVNOJ I ZAŠTITNOJ FUNKCIJI PORODICE.**

II faktor: Konstituiraju slijedeće varijable; porodicu treba osnovati da bi se mogla radati djeca; nema nikakva smisla sklapati brak ako čovjek nema namjere da ima djecu, neke svoje emotivne potrebe čovjek može zadovoljiti samo u okviru porodice; porodica ima presudnu ulogu u obrazovanju djece; čovjek se može najbolje zabaviti i raznoditi u krugu svoje porodice. Četvrta, sedma i osma varijabla povezane su sa I faktorom.

Najintenzivnije (u brojčanom smislu) određuju ovaj faktor varijable 3 i 1, slijede varijable 8, 4 i 7. Spomenute varijable prvenstveno izražavaju pozitivne stavove prema reproduktivnoj funkciji porodice (1. i 3. varijable) a tek onda prema emotivnoj, obrazovnoj te funkciji zabave i razonode u krugu obitelji. Iz tog razloga smatramo opravdanim ovaj faktor nazvati: **VRLJEDNOSNA ORIJENTACIJA (VREDNOTA) PREMA REPRODUKTIVNOJ FUNKCIJI PORODICE.**

No valja upozoriti da istovremeno gotovo sve varijable (reproduktivna, emotivna, odgojno-obrazovna, zaštitna funkcija te funkcija zabave i razonode u porodici) konstituiraju I ili II faktor; npr. prve tri varijable ukazuju na odnos prema reproduktivnoj funkciji porodice, gdje druga varijabla konstituiraju I faktor a prva i treća II. Osim toga 4, 7. i 8. varijabla konstituiraju I i II faktor.

Zbog takve konstelacije konstrukcije kako I, tako i II faktora nije za čuđenje da smo faktorskom analizom funkcija porodice dobili svojevrсни »sindrom« visokog vrednovanja obitelji. On je satkan u očekivanjima i težnjama naših ispitanika za ispunjenjem upravo tih djelatnosti. Mi smo, naime (među inim) učenike-povratnike (respondente) pitali da navedu članove obitelji, odnosno rodbine s kojima žive. Ustanovili smo da iako cca 50% ispitanika živi u tzv. potpunoj porodici, veliki je broj onih koji žive u insuficijentnoj obitelji ili čak sami ili s braćom, odnosno setrama.

Nesumnjivo da se (dobrim dijelom) i iz tog razloga javlja u tolikoj mjeri intenzivna težnja da obitelj ispuni svoje obaveze.

No osnovno ishodište tih težnji proizlazi iz želje, upravo potrebe, djece pa i omladine da žive u potpunoj porodici.

III REZIME I ZAKLJUČCI

Na bazi hipoteze da su stavovi ispitanika asocirani u neke relativno samostalne latentne strukture, izvršene su faktorske analize rezultata. Analizom rezultata potvrđena je hipoteza. U sklopu vrijednosnih orijentacija (vrednota) prema profesionalnom životu ekstrahirano je pet faktora: statusno-afirmativ-

no-kompetitivna vrijednosna orijentacija (vrednota), vrijednosna orijentacija (vrednota) kreativnosti, nekonformizma i samoaktualizacije, vrijednosna orijentacija (vrednota) i vrijednosna orijentacija (vrednota) rizičnosti i požrtvovnosti.

U okviru vrijednosne orijentacije (vrednote) prema oportunizmu i tradicionalizmu izlučen je jedan faktor: vrijednosna orijentacija (vrednota) oportunizma i konzervativizma. U odnosu na vrijednosne orijentacije (vrednote) prema načinu provođenja slobodnog vremena ekstrahirana su četiri faktora: Konzumirajuće-potrošačka vrijednosna orijentacija (vrednota) vrijednosna orijentacija (vrednota) konzumirajuće-potrošačkih aktivnosti; vrijednosna orijentacija (vrednota) spontanosti i vrijednosna orijentacija (vrednota) organiziranih i spontanih aktivnosti.

U sklopu vrijednosnih orijentacija (vrednota) prema funkcijama porodice izlučena su dva faktora: vrijednosna orijentacija (vrednota) prema odgojno-obrazovnoj i zaštitnoj funkciji porodice i vrijednosna orijentacija (vrednota) prema reproduktivnoj funkciji porodice.

Uobičajeno interpretirajući sadržaje faktora (s obzirom na pozitivnu, odnosno negativnu konotiranost), može se ustanoviti da su faktorske analize ekstrahirale četiri faktora negativne konotacije i to: statusno-afirmativno-kompetitivnu vrijednosnu orijentaciju (vrednotu); hedonističko-materijalističku vrijednosnu orijentaciju (vrednotu); vrijednosnu orijentaciju oportunizma i konzervativizma te konzumirajuće-potrošačku vrijednosnu orijentaciju. Ekstrakcijom faktora također smo ustanovili da postoje i inhibitorne snage u smislu postojanja takvih vrijednosnih orijentacija (vrednota) u naših ispitanika (vrijednosna orijentacija (vrednota) oportunizma i konzervativizma, vrijednosna orijentacija (vrednota) prema odgojno-obrazovnoj i zaštitnoj funkciji porodice te vrijednosna orijentacija (vrednota) prema reproduktivnoj funkciji porodice) — a izuzevši pojam oportunizma koji je očito utkan kako u različite društveno-političke sisteme, tako je karakterističan za neindustrijska i industrijska društva — koje otkrivaju privrženost vrednotama karakterističnim za neindustrijska društva.

Ako se nalazimo na prijelazu iz »starog« u »novo«, onda nesumnjivo uvjerenja, mišljenja, stavovi te težnje naših ispitanika nose u sebi značajke vrijednosnih normi jednoga i drugoga. I što odmičemo dalje, »to staro« sve više prelazi u sijećanje pa u zaborav. »Novo« neumitno dolazi prvenstveno u pomalo zastrašujućem obliku industrijskoga, urbanog, ljudskog otuđenja.

Marx je otprilike rekao da čovjek mijenjajući svoju okolinu mijenja i samog sebe, no pitanje je, koliko je taj promijenjeni čovjek kadar živjeti u skladu sa svojom prirodom i okolinom. Nije li to više njeno uništenje, no mijenjanje — prilagodba čovjekovim potrebama? Na to pitanje prije svega odgovorit će čovjek sam.

LITERATURA

1. Adorno, Theodor W; Horkheimer, Max. *Sociološke studije*, Zagreb: Školska knjiga, 1980.
2. Čaldarović, Mladen; Petak, Antun; Rihtman, Dunja; Rus, Veljko; Supek, Rudi. *Društveni procesi i društvene vrednote*, Zagreb: Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1978.
3. Čulig, Benjamin; Fanuko, Nenad; Jerbić, Velibor. *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*, Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH, 1982.

4. Jerbić, Velibor. *Analiza slobodnog vremena djece i omladine u SR Hrvatskoj u 1968. g.*, Centar za vanškolski odgoj, Saveza »Naša djeca« SR Hrvatska, Zagreb, 1970, štampano kao rukopis.
5. Fromm, Erich. *Imati ili biti?* Zagreb: Naprijed s.a.
6. Fulgosi, Ante. *Faktorska analiza*, Zagreb: Školska knjiga, 1984.
7. Kluckhohn, Clyde; Rockwood, Florence; Strodtbeck, Fred L. *Variations in Value Orientations*, New York: Row, Peterson and Company, s.a.
8. Kluckhohn, Clyde. »Values and Value-Orientations in the Theory of Action«, Part 2, Chapter 2 u: Parsons T. and E. Shils: *Toward a General Theory of Actions*, New York, 1951.
9. Kreč, D; Kračfild, R. *Elementi psihologije*, Beograd: Naučna knjiga, 1973.
10. Kreč, D; Kračfild, R. S; Balski, I. L. *Pojedinac u društvu*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije, s.a.
11. Mladenović, Marko. *Porodica i porodični odnosi*, Beograd: Rad, 1963.
12. Rejk, Ben; Edkok, Kristina. *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja*, Beograd, Nolit, s.a.
13. *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Zagreb, Informator, 1977.
14. Toffler, Alvin. *Šok budućnosti*, Rijeka: Otokar Keršovani, 1975.
15. *Vrijednosti i društveni sistem* (grupa autora), Zagreb: Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1977.
16. Zvonarević, Mladen. *Socijalna psihologija*, Zagreb: Školska knjiga, 1978.
17. Županov, Josip. »Druga generacija i integracija«, referat prezentiran na jugoslavensko-švedskom simpoziju: Druga generacija Jugoslavena u Švedskoj, Split, 30. X — 8. XI 1979. g.

A STUDY ON VALUE ORIENTATIONS OF SECONDARY-SCHOOL PUPILS — YOUNG RETURNEES IN THE CITY OF ZAGREB

SUMMARY

Starting from the hypothesis that the attitudes of respondents are associated into some relatively independent latent structures, factor analyses of the obtained results have been carried out. The hypothesis has been confirmed by result analyses. Twelve factors have been identified by means of the factor analyses. Within value orientations towards professional life, five factors have been isolated: a status-affirmatively-competitive value orientation, a value orientation pertaining to creativity, nonconformity and self-actualization, a value orientation of order and work, a hedonistic-materialistic value orientation, and a value orientation of riskiness and self-abnegation.

Within the value orientation towards opportunism and traditionalism, one factor has been isolated: a value orientation of opportunism and conservatism.

With regard to value orientations towards ways of spending one's leisure time, four factors have been isolated: a consumer-type value orientation, a value orientation of consumer-type activities, a value orientation of spontaneity, and a value orientation of organised and spontaneous activities.

Within value orientations towards the functions of the family, two factors have been isolated: a value orientation towards the functions of the family pertaining to education and personality development and the family's protective function, and a value orientation towards the reproductive function of the family.